

В Інституті літератури

ПІДСУМКИ ЛІТЕРАТУРНОГО СЕЗОНУ 2017

1 лютого ц. р. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України спільно з Національною спілкою письменників провів круглий стіл "Підсумки літературного сезону 2017". Директор Інституту літератури Микола Жулинський та голова НСПУ Михайло Сидоржевський привітали присутніх і висловили власне бачення недавнього літературного процесу. До участі в обговоренні також були запрошені Віра Агєєва, Ніна Герасименко, Леся Демська-Будзуляк, Леся Мудрак, Роксана Харчук, Тетяна Пишнюк, Валерій Герасимчук, Тарас Головань, Дмитро Дроздовський, Михайло Наєнко, Богдан Пастух, Сергій Руденко, Костянтин Родик, Сергій Савін, Микола Славинський, Всеволод Ткаченко, Олександр Хоменко, Анатолій Шпиталь та ін. Під час заходу фахівці та гості обговорювали літературні явища й тенденції минулого року, а також робили свої прогнози на 2018 рік.

Пропонуємо вашій увазі шість основних доповідей, виголошених під час круглого столу.

Леся Демська-Будзуляк

ТЕНДЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ 2017 Р.

Огляд літературних новинок за 2017 р. засвідчує щонайменше кілька тенденцій. Одна з них – це помітне домінування перекладної літератури над оригінальною. Такий стан можемо трактувати, з одного боку, як факт недовіри читача до свого автора, а з другого – як невисоку зацікавленість видавництва просувати на книжковому ринку саме українського письменника.

Ситуація ймовірно може мати доволі негативні наслідки в недалекому майбутньому. Читач і надалі вважатиме чужу літературу більш привабливою, а процес відкриття нових імен в українській літературі суттєво сповільнюватиметься. Очевидно, не варто в цьому випадкові говорити про вимушений протекціонізм національного автора. Однак уже сьогодні можемо стверджувати, що в нас є достатньо хороших імен, щоб видавати передовсім їхні твори.

Друга тенденція – це виразне неспівпадіння широких читацьких смаків та смаків вужчого кола, переважно фахово освічених українців. Звичайно, здаємо собі справу, що в будь-якій літературі існують різні жанрові, соціальні, культурні ніші. У всі часи надаватимуть перевагу детективам, а не фантастиці, завжди жіночі романи матимуть більші тиражі й більше читачів, ніж філософські романи, проте в нормальному літературному процесі завжди існує статус-кво поміж цими жанрами та їхнім продажем.

Те невелике дослідження, яке спробувала зробити, містить у собі дані продажів книгарні "Є", мережі магазинів "Клуб сімейного дозвілля", а також сайту Yakaboo. Обрані позиції можна вважати репрезентативними щодо українського читача. Покупцями книгарні "Є" переважно є україномовна, освічена й заможніша читацька публіка. Натомість "Клуб сімейного дозвілля" охоплює широкі терени України, велику україно- й російськомовну аудиторію, різні соціальні прошарки, проте читачі часто недостатньо освічені. Вибір Yakaboo зумовлений тим, що це винятково інтернет-майданчик, отже його читачі представляють переважно молодіжне або ж, як прийнято казати, "технічно просунуте" різномовне коло.

Що показали дослідження? Рейтинг продажів книгарні "Є" засвідчив, що в першій десятці українські автори займають лише три позиції (5, 6, 7), серед яких 5 місце – паранормальний роман Ю. Андруховича "Коханці Юстиції", 6 – роман В. Шкляра "Троща" та 7 – поезії Л. Костенко. Роман С. Жадана "Інтернат" зайняв лише 13 місце. І це попри те, що ця книгарня зорієнтована на україномовного читача. Хоча така ситуація може викликати й інші питання, як, наприклад, хто ж насправді є покупцем мережі? На кого слід орієнтуватися сучасному українському авторіві? Які горизонти сподівань сучасних читачів і про що вони хочуть читати?

¹ Звіт про подію Т. Михайлової можна подивитися на сайті ІЛ НАН України: <http://www.ilnan.gov.ua/index.php/uk/item/460-pidsumky-literaturnoho-sezonu-2017>

На тлі наведеної статистики цікаво подивитися, як виглядає голосування професійних книгоблогерів: "Інтернат", С. Жадан (Meridian Czernowitz); "Не озирайся і мовчи", М. Кідрук (Клуб сімейного дозвілля); "Земля загублених", К. Калитко (ВСЛ); "Довгі часи", В. Рафеєнко (ВСЛ); "Охайні прописи ерцгерцога Вільгельма", Н. Сняданко (ВСЛ).

Варто погодитися, що всі названі книжки справді заслуговують на читацьку увагу. Вони однаково будуть цікаві людям різної вікової категорії, освіти, естетичних уподобань та соціальних прошарків. Адже спільним для них є те, що всі вони написані якісно й цікаво.

Утім наскільки збігається цей перелік із запитами українського сучасного читача? Сайт голосування Yakaboo серед різних номінацій, окрім історичної прози, не подає жодного українського автора в топах продажу, а серед найпопулярніших імен назвав наступні (подаємо в рейтинговому списку): Л. Дашвар, В. Шкляр, С. Жадан, В. Лис. За останній рік на перші позиції також вийшли твори С. Андрухович, Н. Гербіш, О. Гавроша, С. Лойка. У топах фантастики та фентезі українців немає. В історичній прозі присутні лише українці й переважають публіцистичні тексти. У топових позиціях твори В. В'ятровича, Діда Свирида. Серед жіночої прози українці відсутні. Серед трилерів і детективів – твір М. Кідрука "Не озирайся і мовчи". У топах продажів сучасної прози українських авторів узагалі немає. Дитяча література дає імена Л. Ворониної, В. Нестайка і вже згаданого О. Гавроша.

Найактивніше продавалися наступні твори:

"Дім для Дома", Вікторія Амеліна (ВСЛ);
"Харків 1938", Олександр Ірванець (Laurus);
"Троща", Василь Шкляр (Клуб сімейного дозвілля);
"Травам не можна помирати", Степан Процюк (Легенда);
"Квартира киянських гріхів", Маргарита Сурженко (Дискурс).

Показово, що в цей список потрапили дві книжки з довгого списку премії ВВС – "Харків, 1938" О. Ірванця та "Троща" В. Шкляра.

Натомість у рейтинги "Клубу сімейного дозвілля" потрапила лише одна книжка зі списків ВВС. На третьому місці роман-трилер М. Кідрука "Не озирайся і мовчи". Несподівана спроба написати серйозну книжку принесла авторові успіх. Незважаючи на неоднозначні рецензії, твір швидко здобув популярність.

Парадокс цієї ситуації засвідчує те, що професійне журі конкурсу ВВС відібрало справді кращі тексти загальною кількістю 16 видань, із яких лише 3 входять до топів продажу в Україні: С. Жадан "Інтернат", В. Шкляр "Троща", М. Кідрук "Не озирайся і мовчи". Така ситуація засвідчує разючий факт неприсутності української якісної книжки в загальному читацькому просторі. Одне із двох. Або ж українська книжка та український читач живуть у цілковито різних культурних просторах і між ними не налагоджується діалог. Або ж сучасний автор не знає свого читача, орієнтуючись винятково на вузьке коло поціновувачів.

Є і ще один факт, який викликає подив. Упродовж останніх трьох років вийшло друком близько 171 книжки про революцію гідності та війну. Серед них у рейтингах продажів – лише "Аеропорт" С. Лойка і "Майдан. Нерозказана історія" С. Кошкіної. І це вже не свідчить про відсутність діалогу між автором і читачем, а про цілковитий провал гуманітарної політики. Українцям виявляється нецікаво читати про свою війну, про своїх героїв і жертв.

А тепер трішки детальніше про справу з іншими книжками.

Дитяча література.

Говоримо про художні твори сучасних авторів (ідеться не про казки чи цікаве навчання).

2017 р. для категорії 4–7 років вийшло близько 20 оригінальних видань. Однаково представлені як проза, так і поезія. Серед відомих імен – Мар'яна й Тарас Прохаськи, І. Андрусяк, М. Савка, Т. Майданович, Г. Чубач, Н. Поклад, Л. Антонів. Відкрила для себе кілька нових імен: Олександр Зімба, заслужений тренер України з важкої атлетики, який вирішив писати книжечки для своїх дітей (9 оповідань-казок), Наталя Трохим (чудові вірші), Петро Сорока (оповідання). Спільною рисою цих творів є пошук нової мови для простої розповіді про складні філософські речі. Бачимо тему "Іншого", "Чужого", відсутність єдиного погляду на звичне та готових відповідей. Ще однією рисою є практики уважного спостереження за навколишнім світом. Дуже мало казкового елементу, домінує реальність (за винятком тварин та речей, які розмовляють, але не володіють чарами).

Література молодшого шкільного віку (від 6-ти до 12-ти) демонструє дещо сумнішу картину – загалом 12 назв оригінальних творів. У цій категорії й далі домінують Л. Воронина, С. Дерманський, І. Андрусяк, спробували себе І. Карпа (довгий список ВВС), В. Теремко, Д. Мельникова, Я. Яріш, С. Атлантова.

Практично відсутня поезія, а окремої уваги заслуговує книжка І. Мориквас "Магда і вітер". Зворушлива історія про життя неповносправної дівчинки у візочку, яка намагається пізнавати, зрозуміти й любити цей світ. Урешті, маємо якісний приклад інклюзивного видання (довгий список ВВС).

Загалом література цієї вікової категорії

Підліткова література.

Література для підлітків виглядає майже катастрофічно. Немає нових імен. Традиційно в цій категорії працюють Л. Воронина, І. Роздобудько, А. Кокотюха, С. Дяченко, А. Левкова. Упадає у вічі відсутність серйозної тематики, або ж при такій тематиці тексти віддають риторичністю, менторством, певною зверхністю дорослих до читачів. Буває й навпаки: письменник виявляється недостатньо компетентним у психології сучасних підлітків. Літературні герої непереконливі. Назагал, більшість цих творів засвідчують дистанцію між автором і його читачем.

Поезія.

Однією з найяскравіших подій у минулорічній поезії можемо вважати появу книжок К. Москальця "Поезія Келії", М. Кіянської "Бабин Яр" (як на мене, одна з найсильніших збірок минулого року) і Галини Крук "Доросла" (вірші 2013 – 2017). Хотілося б згадати збірку С. Жадана "Тампліери", яка, хоч і вийшла 2016 р., по-справжньому відкрилася читачеві лише минулого року. Також імponує рейтинг від літературного критика В. Карп'юка, який виокремлює 5 минулорічних поетичних збірок: М. Лаюк "Осоте!", М. Бондар "Ще, ще, ще, не Зупиняйся", Ю. Завадський "Пейпербек", М. Шпаковський "Шафа Шамана", Лесик Панасюк "Камінь дощу". Критик уважає їх новою поетичною школою, яка приходить у друковане слово з інтернету. І це, на мою думку, є ще однією найпомітнішою тенденцією сучасної української поезії: поява друкованих книжок авторів, котрі вже мали сформовану за допомогою інтернету попередню аудиторію. Також це зовсім інша художня стилістика, яка виростає вже з нової української поетичної традиції – С. Жадана, Ю. Позаяка, О. Сливинського.

Проза.

У прозі маємо приблизно однакове домінування історичної тематики (завжди дуже сильного жанру в нашій літературі) та урбаністики. Видається, українська література врешті приступила до активних процесів присвоєння не тільки міста в історичному розрізі (наприклад, романи, присвячені минулій історії), не тільки міської периферії й маргінесів (головно тексти 1990 – 2000 рр.), а й урешті центру міста, усього його культурного простору. Це книжки О. Ільченка "Збирачі туманів", В. Амеліної "Дім для Дюма", М. Сурженко "Квартира київських гріхів", а також роман О. Ірванця "Харків 1938".

Книжками номер 1 у минулорічній прозі вважають романи С. Жадана "Інтернат", О. Ірванця "Харків, 1938", С. Процюка "Травам не можна помирати", В. Шкляря "Троща", А. Кокотюхи "Біла ніч" та М. Кідрука "Не озирайся і мовчи". Ці тексти можемо визначати важковаговиками: у полі зору їх авторів не лише фундаментальні історичні, а й людські питання. Проте хочу звернути увагу на ще кілька текстів:

1. О Іванюк, "Амор[т]е" (Видавництво "Книги ХХІ століття").
2. М. Дупешко "Історія, варта цілого яблунового саду" (Видавництво "Книги ХХІ століття").
3. Г. Рис "Амстердам – Київ. І трохи Святого Миколая" (Discursus).
4. К. Калитко "Земля загублених, або Маленькі страшні казки" (ВСЛ).
5. Н. Сняданко "Охайні прописи еригерцога Вільгельма" (ВСЛ).

Це далеко не весь перелік цікавих текстів, що побачили світ 2017 р. Вони складні, неоднозначні, безумовно цікаві. Демонструють цілий пласт сучасної української культури. Їх відсутність у топах продажу засвідчує радше не проблеми літератури, скільки ширші проблеми суспільства – брак повноцінного літературного процесу та книгарень, недостатню фінансову спроможність читачів, слабку гуманітарну політику, розгубленість перед цифровою епохою, врешті незнищенність українського комплексу меншвартості, нездатність любити самих себе.

Костянтин Родик

ПРОГНОЗ КНИЖКОВОЇ ПОГОДИ

Щорічна статистика Всеукраїнського рейтингу "Книжка року" – добра соціологічна сировина для аналітики літпроцесу та обережного прогнозування змін на книжковому ринку. Колись журнал "Книжник-geview" практикував завершення сезону саме такими сценарними публікаціями: "Прогноз книжкової погоди".

Більшість тих передбачень справдилася: українська література позбулася жанрової анемії і розвивається нині в усіх без винятку масових сегментах; видання поезії чимдалі більше перетворюється на арт-подію; біографічний жанр повертає собі надпопулярний статус; видання класики переорієнтовуються з невибагливої учнівсько-студентської лектури на смаки дорослого читача, достатньо витончені ринковим рівнем якості; тревелоги вже помітно заповнили нішу мандрівних літературних рефлексій і тощо, тощо.

Єдиний прогноз, що не справдився, дещо не маємо...